

Monilukutaidon opetus lukiossa

Johanna Lähteelä

Sivuaineen tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

LÄHTEELÄ, JOHANNA: MONILUKUTAIDON OPETUS LUKIOSSA

Sivuaineen tutkielma, 32s., 2 liites.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Toukokuu 2019

Tutkimuksessani selvitän monilukutaidon tilannetta suomalaisessa lukio-opetuksessa. Avaan monilukutaitoa käsitteenä sekä pyrin selvittämään, miten monilukutaitoa on sisällytetty lukion opetussuunnitelmaan sekä uusiin digitaalisiin ylioppilaskokeiden lukutaidon osioihin. Tutkimusaineistona ovat syksyn 2018 ja kevään 2019 lukutaidon kokeet, Ylioppilastutkintolautakunnan määrittämät sisältökuvaukset näistä kokeista sekä tutkimuksen aikana voimassa ollut Lukion opetussuunnitelman perusteet vuodelta 2015. Tutkimuksessa on myös käytetty aineistona tulevan Lukion opetussuunnitelman luonnosta vuodelta 2019. Tutkimus on sisällönanalyysi, jossa käytin apuna laadullista NVivo-ohjelmaa. Lisäsin NVivo-ohjelmaan aineistot, minkä jälkeen etsin näistä aineistosta mainintoja monilukutaidoista ja koodasin ne NVivo-ohjelmassa.

Päällimmäisenä tuloksena on lisätutkimusten tarve, sillä tutkimuksessa on aineistona ainoastaan kaksi ensimmäistä digitaalista lukutaidon koetta. Medialukutaitoja on sisällytetty vuoden 2015 Lukion opetussuunnitelmaan paljon, mutta esimerkiksi lyriikan lukutaidoista on vain vähän mainintoja. Tutkimuksen aikana nousi myös tarve lisätutkimuksille Lukion opetussuunnitelman kurssisisällöistä sekä toteutuneesta opetuksesta. Tulevassa opetussuunnitelmassa mainitaan monilukutaitoja useamman oppiaineen sisältökuvauksessa kuin vuoden 2015 opetussuunnitelmassa. On selvää, että ylioppilaskokeiden muuttaminen digitaaliseksi muuttaa äidinkielen ylioppilaskoetta, mutta vielä ei voida sanoa varmasti, millainen muutos on tapahtumassa. Kuitenkin muutos näyttää olevan uusimpien tieteellisten tutkimusten mukaista, esimerkiksi lukutaidon kokeen aineistossa on paljon multimodaalisia tekstejä ja kokeen aiheet liittyvät suurimmilta osin lukiolaisten elämään. Etenkin lukutaidon kokeen asia- ja mediatekstit osiossa on otettu hyvin huomioon monilukutaitoja.

Asiasanat: monilukutaito, lukutaito, lukutaidon koe, ylioppilaskoe, äidinkieli

Sisällys

1 Johdanto	5
1.1 Lukutaidon tilanne Suomessa	5
1.2 Tutkimusongelmat	6
2 Monilukutaito.....	7
2.1 Teoriaa lukutaidosta ja monilukutaidosta	7
2.2 Monilukutaidon opettaminen	10
3 Tutkimuksen aineisto ja menetelmät.....	12
3.1 Lukion opetussuunnitelman perusteet.....	12
3.2 Lukutaidon ylioppilaskokeet.....	13
3.3 Tutkimusmenetelmät.....	16
4 Aineiston käsittely: lukutaidon ylioppilaskokeet ja lukion opetussuunnitelman perusteet	17
4.1 Tulosten esittely	17
4.2 Asia- ja mediatekstit.....	18
4.3 Kaunokirjallisuus ja muut fiktiiviset tekstit	20
4.4 Kulttuuris-ajallinen konteksti.....	22
4.5 Monilukutaidon tulevaisuus lukiossa.....	24
5 Pohdintaa.....	27
5.1 Monilukutaidot suomalaisessa lukio-opetuksessa	27
5.2 Jatkotutkimusideoita ja tutkimuksen rajoituksia	28
Lähteet.....	31
LIITE 1: Äidinkielen lukutaidon koe syksy 2018.....	33
LIITE 2: Äidinkielen lukutaidon koe kevät 2019	34

1 Johdanto

1.1 Lukutaidon tilanne Suomessa

Lukiomaailma on mullistusten keskellä. Suurimpia uudistuksia ovat ylioppilaskokeiden sähköistäminen sekä niihin yhdistyvä korkeakoulujen pääsykoeuudistus. Myös äidinkielen opetus on herättänyt viime aikoina paljon keskustelua. Tällä hetkellä puhutaan paljon siitä, miten pikalukeminen ja silmäilevä lukeminen vaikuttavat pitkäjänteisyyden ja kärsivällisyyden oppimiseen. Pitkiä tekstejä ei jakseta lukea ja lukutaidon perusosaaminen on heikentynyt. OECD:n (Organisation for Economic Cooperation and Development) kansainvälisessä aikuistutkimuksessa havaittiin, että Suomessa on 600 000 16–65-vuotiasta, joilla luku-, numero- ja tietotekniikkataitojen perusosaaminen on riittämätöntä.¹

Sanomalehtien lukeminen on ollut laskussa 1990-luvulta lähtien ja 2000-luvulla tapahtui selvä käänne suomalaisten lukutottumuksissa. Silti lukemiseen käytetty aika on saattanut jopa kasvaa, kun ottaa huomioon ruuduilta ja näytöiltä tapahtuvan lukemisen. Suomalaisten nuorten lukuharrastus on vähentynyt 2000-luvun kuluessa ja etenkin tiedonhaku- ja tiedonhakutaidot ovat heikentyneet merkittävästi. (Herkman ja Vainikka 2012, 13–17.) Tilastokeskuksen mukaan 15–24-vuotiaat lukevat vähemmän kirjoja nykyään. Siinä missä vuonna 2002 15–24-vuotiaista 21 prosenttia oli lukenut vähintään 10 kirjaa puolen vuoden aikana, on prosenttimäärä vuonna 2017 kuusi prosenttia. Kirjojen lukeminen ylipäätään on vähentynyt kyseisellä ikäluokalla.²

Nykyään puhutaan paljon siitä, mitä yhä kasvava pelikulttuuri tekee oppilaiden lukuinnolle sekä eroista oppilaiden lukemisessa, sillä poikien ja tyttöjen väliset erot lukutaidossa ovat kasvaneet huomattavasti.³ Internet ja tarkemmin web 2.0 ovat mullistaneet kirjoittamisen käytäntöjä: kirjoittamisesta on tullut ennen kaikkea sosiaalinen taito. Multimodaalisia tekstejä tehdään, muokataan ja jaetaan yhteisöllisesti verkon avulla. Internetin myötä on syntynyt aivan uudenlaisia tekstilajeja, kuten videoblogeja ja fanifiktioita. (Kallionpää 2014, 1–2.)

1. Tutkimus: *Aikuisten luku-, numero- ja tietotekniikkataitoja tulee vahvistaa*. Valtioneuvosto 2015. Saatavissa: https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/tutkimus-aikuisten-luku-numero-ja-tietotekniikkataitoja-tulee-vahvistaa?_101_INSTANCE_3wyslLo1Z0ni_groupId=1410877

2. *Kirjojen lukeminen lisääntynyt – luettujen kirjojen määrä pienentynyt*. Tilastokeskus. [Viitattu 25.4.2019] Saatavissa: http://stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_tie_001_fi.html

3. *Mitä lukutaidolle tapahtuu koulussa? Suuri osa lapsista lukee jo 6-vuotiaina, mutta monet 10 vuotta vanhemmat eivät ymmärrä yksinkertaisistaan tekstiä*. Yle 2018. [Viitattu 24.1.2019] Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-10290355>

Tämän mullistuksen myötä myös kirjoitus- ja lukutaitojen opettamista on ryhdytty pohtimaan uudella tavalla. Elämme parhaillaan tietynlaista lukutaidon murrosaikaa: jos suomalaisten nuorten lukutaito halutaan pitää nyky-yhteiskuntaan sopivana, tulee opetusmaailmassa tehdä muutoksia. Tällä hetkellä tieteellinen keskustelu tarjoaa ratkaisuvaihtoehdoksi enemmän monilukutaitojen opetusta.

1.2 Tutkimusongelmat

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on olla tilannekatsaus ja keskustelun avaaja monilukutaitojen opetuksesta suomalaisissa lukioissa. Pyrin selventämään sitä, mitä monilukutaito käsitteenä tarkoittaa ja miten monilukutaidot on ymmärretty suomalaisessa lukio-opetuksessa. Aineistona ovat lukion lukutaidon digitaaliset ylioppilaskokeet (syksy 2018 ja kevät 2019), Ylioppilastutkintolautakunnan sisältökuvaukset kyseisistä kokeista sekä Lukion opetussuunnitelman perusteet (= LOPS) vuodelta 2015. Tutkimuksessa otan myös huomioon monilukutaidon tulevan kehityssuunnan, minkä takia aineistoksi on lisätty myös tulevan Lukion opetussuunnitelman luonnos vuodelta 2019.

Tutkimus on laadullinen sisällönanalyysi, jossa olen hyödyntänyt NVivo-ohjelmaa. Aineistoa ja tutkimusmenetelmiä olen avannut luvussa neljä. Lukion ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeeseen kuuluu lukutaidon koe. Olen tutkinut 2018 syksyn ja 2019 kevään äidinkielen lukutaidon koetta ja vertaillut monilukutaidon käsitteen ymmärtämistä lukion opetussuunnitelmassa sekä lukutaidon kokeissa. Tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä käsite monilukutaito tarkoittaa ja miten se ilmenee lukion opetussuunnitelmassa (etenkin suomen kieli ja kirjallisuus -oppimäärässä)?
2. Miten monilukutaitoa on otettu mukaan ylioppilaskokeen digitaalisiin lukutaidon kokeisiin?
3. Eroavatko vuoden 2015 LOPS ja vuoden 2019 LOPS-luonnos keskenään monilukutaidon osalta?

2 Monilukutaito

2.1 Teoriaa lukutaidosta ja monilukutaidosta

Lukeminen on ymmärretty 1970-luvulle asti yksilön kognitiiviseksi taidoksi, joka perustuu painetun sanan ymmärtämiseen. Perinteisen lukutaidon rinnalle on noussut uusia lukutaitokäsityksiä: nykyään lukutaito ymmärretään sosiaalisena käytäntönä, joka ei liity vain kirjojen lukemiseen. Lukutaitoa tulee osata soveltaa erilaisissa konteksteissa. Esimerkiksi grafiikka, animaatio, liikkuva kuva ja kartat ovat hyvin erilaisia lukemisen kohteita kuin painettu sana. Lukemiseen voi sisältyä kuvia, liikettä, ääntä, painettua sanaa ja musiikkia. (Herkman & Vainikka 2012, 37–39.) Lukutaidosta on tullut nykyään enemmän poliittinen ja retorinen taito, se on vakuuttavuutta, kirjoittamista ja tuottamista. Peruslukutaito on silti keskeinen taito arjessa ja työelämässä, mutta lukutaito ei ole enää pelkästään oppimista painettujen tekstimaailmojen sisällä. (Kupiainen 2017, 215–216.)

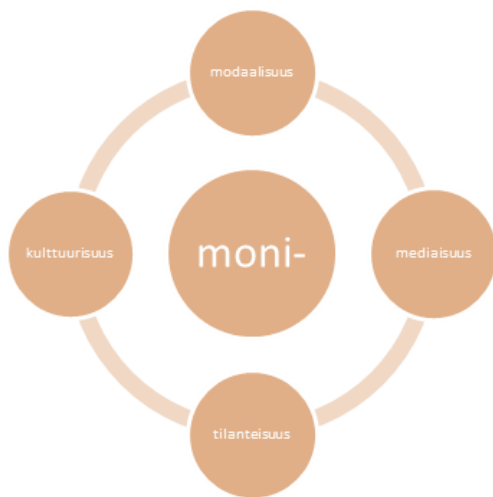
Monilukutaito (multiliteracies/multiliteracy) eroaa perinteisestä lukutaidosta siten, että monilukutaidon määritelmän mukaan kirjallisuus ei rajoitu vain kirjoitettuun tekstiin, vaan kirjallisuutta ovat myös esimerkiksi musiikki, ilmeet ja kuvat (Sang 2017, 17). Monilukutaito-käsite tuli vuonna 1996 The New London Groupilta, jotka valitsivat termin *multiliteracy* sen takia, että se kuvastaa sekä median monimuotoisuutta että kasvavaa kulttuurista ja kielellistä monimuotoisuutta. Nyky-yhteiskunnassa tekstuaalisuus on myös visuaalista, auditiivista ja avaruudellista. Tämä korostuu etenkin massamediassa, multimediasa ja elektronisessa hypermediassa. Yhteiskunta muuttuu nopeasti eikä näin ollen lukutaidon opettamisessa voi olla yhtä standardia tapaa opettaa, vaan lukutaidon opetuksen tulee muuttua yhteiskunnan mukana. (The New London Group 1996, 63–64.) Kuten aiemmin mainitsin, lukutaito elää tietynlaista murrosaikaa juuri nyt, sillä digitaalisuus muokkaa rajusti yhteiskuntaa. Monilukutaitokäsityksen mukaisesti lukutaidon tulisi muuttua vastaamaan yhteiskunnan tarpeita.

Keskeistä monilukutaidossa on se, että se tarkoittaa erilaisia painettuja ja digitaalisia tekstejä. Teksti voi pitää sisällään kuvia, merkkejä ja ääntä. (Leino 2016, 52.) Tämänlaista tekstin laajaa ymmärtämistä kutsutaan *laajaksi tekstikäsitteeksi*, joka perustuu kielelliseen käännteeseen, ihmistieteissä tapahtuneeseen murroskohtaan, jonka keskiössä on ajatus siitä, että kieli konstituoii todellisuutta (Kupiainen 2017, 209). Myös Lukion opetus suunnitelmassa (2015) korostetaan laajaa tekstikäsitteystä, esimerkiksi äidinkielen oppiaineen mainitaan perustuvan laajaan tekstikäsitteeseen (LOPS 2015, 38–40). Lukeminen siis sisältää paljon enemmän kuin mitä perinteinen lukutaito on määritellyt.

Tarkemmin sanottuna monilukutaidoilla viitataan tekstien ja tekstimedioiden monimuotoisuuteen sekä sosiaalisten ryhmien ja lukukäytäntöjen moninaisuuteen. Monilukutaito on siis tietynlainen yläkäsite muille lukutaidoille. (Kupiainen 2017, 207.) Monilukutaitoihin sisältyy muun muassa informaatiolukutaito, kulttuurinen lukutaito, medialukutaito, teknologinen lukutaito, kuvanlukutaito, verkkolukutaito, visuaalinen lukutaito, mainonnan lukutaito, tietokonelukutaito sekä globaali lukutaito (Harmanen 2016).

Jos monilukutaito on eräänlainen yläkäsite, joka kattaa kaikki lukutaidon osa-alueet, on englanninkielinen termi *literacy* vielä sitäkin laajempi käsite. Nimittäin *literacy* on ymmärretty jo pitkään luku- ja kirjoitustaidon yhdistelmäksi. *Literacy* on sosiaalista monilukutaitoa, joka pitää sisällään luku-, kirjoitus- ja puhetaidot. On olemassa muun muassa visuaalista lukutaitoa (kuvallisen materiaalin ymmärtämistä), tietokonelukutaitoa (tietokoneen symboliikan tekninen hallinta), verkkolukutaitoa (hypertekstien ymmärtäminen) ja medialukutaitoa (mediasisältöjen arviointia). (Ahvenjärvi & Kirstinä 2013, 73–74.) Kupiainen (2017) nostaa esiin tärkeän kysymyksen: jos kerran monilukutaito pitää sisällään näin laajan joukon erilaisia taitoja, mitä edes jää lukutaidon ulkopuolelle? Voidaanko edes puhua lukutaidoista, vai tulisiko puhua tekstitaidoista? (Kupiainen 2017, 208.)

Kupiaisen kysymys on hyvä ja se herättää pohtimaan, miksi käsite monilukutaito on valittu merkitsemään tätä kaikkea. Luukan (2013) mukaan monilukutaidon etuliite viittaa ainakin neljään kohtaan: monimodaalisuuteen, monimediaisuuteen, monitilanteisuuteen sekä monikulttuurisuuteen (kuva 1). Monimodaalisuus tuo esiin eri muotokielet: kielet, symbolit, numerot, graafiset esitykset, kuvat, liikkuvat kuvat sekä äänet. Monimediaisuudella tarkoitetaan erilaisten tekstiympäristöjen käyttämistä, esimerkiksi painetussa kirjassa ei voi olla liikkuvaa kuvaa. Monitilanteisuudella tarkoitetaan lukemisen ja kirjoittamisen käytänteiden valitsemista tarkoituksenmukaisesti. Monikulttuurisuus mielletään laajasti, kansallisten ja kielellisten kulttuurien lisäksi se tarkoittaa tiedonalojen kielenkäyttöä, esimerkiksi fysiikassa käytetään kieltä eri tavalla kuin historian oppiaineessa. (Luukka 2013.)

KUVA 1. Luukan (2013) kuvio monilukutaidon etuliitteen laajentumisesta.

Monilukutaidot hyvin hallitseva kykenee siis vaihtamaan kielellistä rekisteriään tilanteen mukaan, hän ymmärtää tekstin tarkoittavan muutakin kuin kirjoitettua sanaa ja hän pystyy ilmaisemaan itseään monimuotoisesti sekä tarkastelemaan kriittisesti erilaisia tekstejä. Tiivistetysti monilukutaito on kyky hankkia, muokata, tuottaa, esittää ja arvioida tietoa sekä rakentaa identiteettiä ja kriittistä ajattelua (Kupiainen, Kulju & Mäkinen 2015, 16).

Koska monilukutaitoihin liittyy olennaisesti kuvan, äänen, videon, grafiikan ja kirjoitetun tekstin tulkitseminen, on järkeenkäyvää, että teknologia ja digitaalisuus toimivat hyvin monilukutaidon kanssa. Lukutaito on multimodaalista ja vuorovaikutteista, se sisältää paljon tietoa ja sitä esiintyy jatkuvasti lisääntyvissä teknologisissa ympäristöissä ja voidaan sanoa, että teknologia ja lukutaidot muokkaavat jatkuvasti toisiaan (Boche 2014, 115). Myös Kallionpää (2014) korostaa teknologian merkitystä monilukutaitojen kannalta, sillä hänen mukaan monilukutaidot ovat nyky-yhteiskunnassa välttämättömiä luku- ja kirjoitustaitoja. Digitaalisissa verkkoympäristöissä tarvitaan perinteisen kirjoitustaidon lisäksi uusia kirjoitustaitoja. Uudet kirjoittamisen taidot voidaan luokitella kuuteen alaluokkaan: julkisuustaidot (1), sillä kirjoittaminen tapahtuu julkisesti internetissä, sosiaaliset taidot (2), sillä kirjoittaminen on aktiivista toimintaa internetin erilaisissa yhteisöissä ja multimodaaliset taidot (3), sillä tekstit koostuvat kirjoituksen ohella myös äänistä, videoista ja kuvista. Tämän lisäksi on vielä tekniset taidot (4), sillä tekstin tuottaminen vaatii laitteistojen hallintaa, monisuorittamis- ja tietoisuustaidot (5), sillä kirjoittajan tulee hallita uudet tekstilajit voidakseen kirjoittaa tilannekohtaisesti oikeanlaista tekstiä sekä luovuustaidot (6), sillä muuttuvien tekstilajien yhdistely on luovaa tuottamista. Monilukutaitopedagogiikan tulisi nähdä oppilas ensisijaisesti aktiivisena osallistujana, ei ainoastaan median vastaanottajana. (Kallionpää 2014, 1–2.)

2.2 Monilukutaidon opettaminen

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) määrittelee monilukutaidolla tarkoitettavan erilaisten tekstien tulkitsemisen ja tuottamisen taitoja, jotka auttavat oppilaita oman identiteettinsä rakentamisessa sekä monimuotoisten kulttuuristen viestinnän muotojen ymmärtämisessä (POPS 2014). Lukutaidolla tarkoitetaan myös tulkinnan ja ymmärtämisen muotoja. Monilukutaito tarkoittaa kykyä tuottaa ja tulkita erilaisia tekstejä, ja se on levinnyt äidinkielenopetuksesta laajemmalle, kuten esimerkiksi kuvaamataitoon. (Räsänen 2015, 95.) Monilukutaidot eivät kosketa pelkästään äidinkielenopetusta, vaan erilaiset tekstit ja niiden tulkitseminen liittyvät lähes jokaiseen oppiaineeseen.

Lukemisen opettamisen ja oppimisen tulee muuttua maailman mukana, sillä teknologia muuttaa lukutaidon vaatimuksia (Luke 2000, 71–73). Perinteisen lukutaidon (kyky lukea, kirjoittaa, kuunnella ja puhua) opettaminen ei anna oppilaille tarpeeksi, jotta he pärjäisivät tulevaisuudessa. Kouluilla on suuri vastuu valmistaa oppilaat muuttuvaan tulevaisuuteen. (Marenzi 2014, 24.)

Valitettavasti koulut eivät aina ole ajan tasalla uusimpien tieteellisten löytöjen kanssa. Monilukutaidon käsitteen ymmärtämisessä ja sen soveltamisessa opetukseen kuluu aikansa, mutta onneksi Suomessa tehdään paljon tutkimusta asiasta. Varmaa on, että digitaalisuus ja muut muutokset muokkaavat tulevaisuuden lukutarpeita. Digitaalisuus vaikuttaakin olevan avainasemassa monilukutaidon käsitteessä. Konkreettisia esimerkkejä lukutaidon tulevaisuuden tarpeista antaa Kupiainen (2016), joka tuo ilmi, miten erilaiset tilanteet ja toiminnot vaativat erilaisia lukutaitoja. Esimerkkeinä hän mainitsee Whatsapp- ja Instagram-viestit, joiden lukeminen poikkeaa vaikkapa koulukirjan lukemisesta. Digitaalinen kulttuuri onkin muuttanut lukutaitoa ja monilukutaito on nostettu ratkaisuksi kehittyvän lukutaidon opettamiseen. Äidinkielenopetuksessa opetetaan eri tekstigenrejä, mutta digitaalisia ilmaisumuotoja käsitellään vähemmän, esimerkiksi Twitter-tekstin tyyliä ja retoriikka käsitellään selvästi vähemmän kuin mielipidekirjoituksia. (Kupiainen 2016, 29–32.)

Eräs tällainen digitaalisuuden tuoma nykykulttuurin ilmiö, jossa monilukutaidot korostuvat, on sosiaalinen media (some). Sosiaalinen media koostuu sisällöistä, ihmisistä ja internet-teknologioista. Se on viestinnän muoto, jossa keskiössä on ihmisten toimintakulttuuri. Kuitenkaan kaikki internetissä oleva sisältö ei ole sosiaalista mediaa. Sosiaalinen media tarkoittaa julkaisua, jolla on sosiaalinen merkitys, esimerkiksi kommentointi, jakaminen, tykkääminen tai suosittelu. Sosiaalisen median palvelut (Facebook, Youtube, Wikipedia, Twitter) mahdollistavat sosiaalista toimintaa. Usein ajatellaan nuorten hallitsevan sosiaalisen median palvelut, vaikka todellisuudessa he hallitsevat ne

vain viihdekäytössä. Nuorten tulisi saada koulutusta liittyen tiedon jakamiseen, työelämän somepalveluihin, toiminnan dokumentointiin sekä somepalvelujen metatietojen ja tilastojen ymmärtämiseen. (Pönkä 2016, 96–106.)

Äidinkielenopettajan tulee siis huomioida tulevaisuuden tarpeet opettaessaan lukutaitoa. Monilukutaitojen pedagogiikan mukaan opettajan tulee pohtia, millaisia hänen oppilaansa ovat ja millaiset lukutaidot ovat juuri heille merkittäviä. Opettajan tulee huomioida oppilaidensa ajalliset ja kulttuuriset kontekstit. (Mertala 2018, 114.) Monilukutaidon tulee olla eteenpäin suuntautuvaa ja sisältää niitä taitoja, joita oppilaat tarvitsevat tulevaisuudessa. Näin koulu tarjoaa koulutusta tulevaisuutta ajatellen. Monilukutaito mahdollistaa oppilaiden tekstimaailmojen ja koulun tekstimaailmojen yhdistämisen. Äidinkielen oppiaine tuntuu oppilaista mielenkiintoisemmalta, kun käsittelyn kohteena ovat oppilaiden tekstimaailmat kuten elokuvat, tv-sarjat, videoblogit ja pelit. (Harmanen 2016, 21–22.) Monilukutaidon opettamisessa tärkeintä on herättää oppilaiden teksti- ja kielitietoisuutta sekä tarjota heille erilaisia tilaisuuksia toimia monimuotoisissa tekstiympäristöissä (Luukka 2013).

3 Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

3.1 Lukion opetussuunnitelman perusteet

Äidinkieleen määritellään kuuluvan monia erilaisia osa-alueita, kuten lukemista, kirjoittamista, medialukutaitoa, viestintää, tiedonhallintataitoja sekä kielitietoa. Oppiaineen sisältöjä on siis paljon ja äidinkieli onkin monialainen oppiaine. (Kauppinen 2010, 45.) Tarkemmin ottaen äidinkielen oppiaine jakautuu useaan oppimäärään, kuten suomen kieleen ja kirjallisuuteen, ruotsin kieleen ja kirjallisuuteen, saamen kieleen ja kirjallisuuteen, viittomakieleen ja kirjallisuuteen sekä suomi toisena kielenä ja kirjallisuuteen. Tässä tutkielmassa keskityn käsittelemään suomi äidinkielenä -oppimäärää, minkä takia käytän termiä suomen kieli ja kirjallisuus, kun puhun natiivien äidinkielenopetuksesta.

LOPSissa (2015) nimetään suomen kieli ja kirjallisuus keskeiseksi tieto-, taito-, taide- ja kulttuuriaineeksi. Jokaisen kurssin tavoitteisiin kytkeytyy lukeminen, kirjoittaminen, puhuminen, kieli, tekstit, vuorovaikutus, kirjallisuus sekä media. (LOPS 2015, 40–41.) Suomen kieleen ja kirjallisuuteen kuuluu siis paljon erilaisia sisältöjä. Tutkimuksessa on käytetty aineistona suomen kielen ja kirjallisuuden kurssien kurssisisältöjä sekä opetuksen yleisiä tavoitteita ja aihekokonaisuuksia. Pakollisia suomen kielen ja kirjallisuuden kursseja lukiossa on kuusi ja valtakunnallisia syventäviä kursseja kolme (taulukko 1).

Tällä hetkellä laaditaan uutta lukion opetussuunnitelmaa, jonka luonnos on julkisesti nähtävillä internetissä. Otin tutkimuksen aineistoksi myös tämän vuoden 2019 Lukion opetussuunnitelman luonnoksen, sillä tutkimus keskittyy tarkastelemaan monilukutaidon tilaa lukio-opetuksessa ja LOPS-luonnos antaa osviittaa tulevasta. Merkittävä muutos on siinä, että lukion kurssisysteemi muuttuu opintopistesysteemiksi. Uuden luonnoksen mukaan pakollisia kursseja on kahdeksan kappaletta ja valtakunnallisia syventäviä kursseja on kolme (taulukko 2).

TAULUKKO 1. Suomen kielen ja kirjallisuuden pakolliset ja valinnaiset kurssit vuoden 2015 LOPSissa.

Pakolliset kurssit	Valinnaiset kurssit
ÄI1: Tekstit ja vuorovaikutus	ÄI7: Puhe- ja vuorovaikutustaitojen syventäminen
ÄI2: Kieli, kulttuuri ja identiteetti	ÄI8: Kirjoittamistaitojen syventäminen
ÄI3: Kirjallisuuden keinoja ja tulkintaa	ÄI9: Lukutaitojen syventäminen
ÄI4: Tekstit ja vaikuttaminen	
ÄI5: Teksti ja konteksti	
ÄI6: Nykykulttuuri ja kertomukset	

TAULUKKO 2. Suomen kielen ja kirjallisuuden pakolliset ja valinnaiset kurssit vuoden 2019 LOPS-luonnoksessa.

Pakolliset kurssit	Valinnaiset kurssit
ÄI1: Kieli ja tekstitietoisuus (1 op)	ÄI9: Vuorovaikutus 3 (2 op)
ÄI2: Vuorovaikutus 1 (1 op)	ÄI10: Kirjoittaminen 2 (2 op)
ÄI3: Tekstien tulkinta ja kirjoittaminen (2 op)	ÄI11: Tekstien tulkinta 2 (2 op)
ÄI4: Kirjallisuus 1 (2 op)	
ÄI5: Tekstien tulkinta 1 (2 op)	
ÄI6: Kirjoittaminen 1 (1 op)	
ÄI7: Vuorovaikutus 2 (1 op)	
ÄI8: Kirjallisuus 2 (2 op)	

3.2 Lukutaidon ylioppilaskokeet

Ylioppilastutkintoon sisältyy vähintään neljä koetta, joista pakollisena on äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskoe.⁴ Äidinkielen digitaalisen kokeen määräyksissä luokitellaan äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskoe kaksiosaiseksi: siihen kuuluvat lukutaidon koe ja kirjoitustaidon koe.

4. Tietoa ylioppilastutkinnosta. Ylioppilastutkintolautakunta. <https://www.ylioppilastutkinto.fi/tietopalvelut/tietoa-ylioppilastutkinnosta/yleisesittely-yo-tutkinnosta>

Lukutaidon kokeen arvioinnissa otetaan huomioon opiskelijan kokonaiskuva lukutaidosta, vastauksen sisältöaineokset sekä vastauksen esitystapa. Vastauksen sisältöaineoksia täydentävät Ylioppilastutkintolautakunnan laatimat koekohtaiset sisältökuvaukset. Ylioppilastutkintolautakunta määrittelee äidinkielen digitaalisen kokeen määräyksissä lukutaidon kokeen arvioivan opiskelijan kulttuurista ja kriittistä lukutaitoa. Hyvä vastaus edellyttää piirteitä kulttuurisesta ja kriittisestä sekä erittelevästä lukutaidosta. Lisäksi hyvä vastaus edellyttää tulkinnan suhteuttamista tekstilajiin.⁵

Syksyn 2018 äidinkielen ylioppilaskokeen lukutaito-osuus oli historiallinen, sillä se oli ensimmäinen lukutaidon koe, joka suoritettiin sähköisesti. Ylioppilaskokeiden digitalisoituminen alkoi syksyllä 2016. Lukutaidon kokeessa on kaksi osiota: ensimmäinen osio keskittyy asia- ja mediateksteihin ja jälkimmäinen osio kaunokirjallisiin ja muihin fiktiivisiin teksteihin. Opiskelijan tulee vastata molemmista osioista yhteen kysymykseen. Uudessa sähköisessä lukutaidon kokeessa voidaan hyödyntää enemmän erilaisia aineistoja, kuten tekstiaineistoa, kuvia, grafiikkaa, katkelmia televisio-ohjelmista tai elokuvista, äänitiedostoja, animaatioita sekä videoita.⁶ Digitaalisessa kokeessa pystytäänkin hyödyntämään monilukutaitoon liittyvää monimodaalisuutta eli tekstin eri muotokieliä (Luukka 2013).

Lukutaidon kokeen kysymykset ovat kokonaisuudessaan tutkielman lopuksi liitteenä (liite 1). Alla oleviin taulukkoihin olen koostanut syksyn 2018 ja kevään 2019 lukutaidon kokeiden kysymykset tiivistetyssä muodossa (taulukot 3 ja 4). Taulukoissa ei ole ilmaistu aineistoa, vaan keskiössä on kysymyksenasettelu ja kysymyksen aineisto.

5. Äidinkielen digitaalisen kokeen määräykset. 14.12.2018. Ylioppilastutkintolautakunta.
https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli_digitaalinen_koe.pdf

6. *Nyt sähköistyy äidinkielen yo-koe – aineistojen merkitys kasvaa.* Opettaja-lehti 2018:9. [Viitattu 1.1.2019.] Saatavissa:
<https://www.opettaja.fi/ajassa/nyt-sahkoistyy-aidinkielen-yo-koe-aineistojen-merkitys-kasvaa/>

TAULUKKO 3. Syksyn 2018 lukutaidon kokeen kysymykset tiivistetysti.

Osa 1: Asia- ja mediatekstit	Osa 2: Kaunokirjalliset ja muut fiktiiviset tekstit
1. Miten piimää myydään? 1.1 Analysoi mainoksen mainonnan keinoja. 1.2 Analysoi mainoksen nais- ja mieskuva. (aineistona video)	3. Analysoi ja tulkitse novellia. (aineistona kirjoitettu teksti)
2. Puhe vastavalmistuneelle Analysoi ja arvioi kolumniin sisältyvää puhetta. (aineistona äänitiedosto ja kirjoitettu teksti)	4. Räppi ja runo 4.1 Poimi räpistä runoudelle tyypillisiä piirteitä. 4.2 Vertaile räpin ja runon ikääntymisen kuvauksia. (aineistona äänitiedosto ja kaksi kirjoitettua tekstiä)

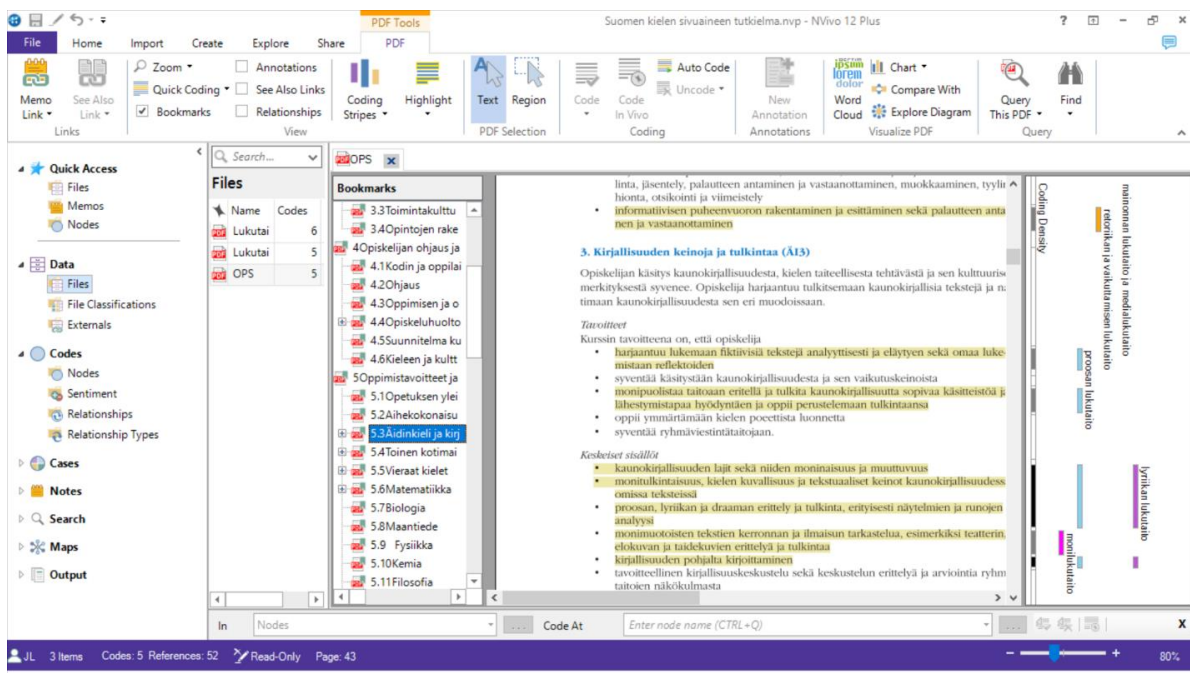
TAULUKKO 4. Kevään 2019 lukutaidon kokeen kysymykset tiivistetysti.

Osio 1: Asia- ja mediatekstit	Osio 2: Kaunokirjallisuus ja muut fiktiiviset tekstit
1. Tutustu kahteen työpaikkailmoitukseen ja vertaile niiden keinoja houkutella työnhakijoita. (aineistona kirjoitettu teksti ja video)	3. Analysoi tapoja, joilla pelon ilmapiiriä luodaan Tove Janssonin <i>Kesäkirja</i> - romaanin luvussa <i>Kummitusmetsä</i> (aineistona kirjoitettu teksti)
2. Tutustu Kiira-myrskystä kertovaan uutiseen. 2.1 Analysoi Kiira-myrskyä käsittelevän uutisen kerrontaa ja rakennetta. 2.2 Arvioi lähteiden käyttöä uutisessa. (aineistona video)	4. Tutustu J. L. Runebergin runoon ja Mauri Kunnaksen kuvakirjan katkelmaan. 4.1 Analysoi Saarijärven Paavon henkilökuvaa. 4.2 Analysoi keinoja, joilla Runebergin runo on kohdennettu lapsilukijoille kuvakirjassa (aineistona kirjoitettu teksti ja otteita kuvakirjasta)

3.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimus on toteutettu sisällönanalyysina. Sisällönanalyysi on tapa tehdä yhteenvetoja ja raportteja kirjoitetusta aineistosta ja sen tekeminen alkaa aina aineistosta. Tutkijan tulee luoda kategoriat, joita hän käyttää analyysissaan, minkä jälkeen hän koodaa tekstin näiden kategorioiden mukaan. Analyysivaiheessa tutkija voi laskea kategorioissa olevien sanojen frekvenssejä sekä etsiä toistuvuuksia, kaavoja ja yhteyksiä eri kategorioiden välillä. Aineiston käsittelyvaiheessa voi käyttää sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista lähestymistapaa. (Cohen, Manion & Morrison 2011, 563–569.)

Olen käyttänyt tutkimuksessa NVivo-ohjelmaa, joka on kvalitatiivinen datan käsittelyohjelma. NVivo helpottaa sisällönanalyysia, sillä sen avulla pystyy merkitsemään muistiin tutkimuksen kannalta merkittäviä kohtia ja palaamaan niihin helposti. Lisäsin NVivo-ohjelmaan aineistoksi lukion opetus suunnitelman vuodelta 2015, Ylioppilastutkintolautakunnan lukutaidon 2018 syksyn ja 2019 kevään kokeiden sisältökuvaukset sekä tulevan lukion opetus suunnitelman luonnoksen (kuva 1).

KUVA 2. NVivo-ohjelmaan lisätyt tiedostot ja niissä näkyvät jo tehdyt koodaukset.

Ensin loin NVivo-ohjelmaan aihetunnisteen eli noodin nimeltä monilukutaito. Tämän jälkeen luin kaikki aineistot huolella läpi ja merkitsin muistiin kohdat, joissa mainittiin monilukutaitoihin liittyviä taitoja. Löydettyäni teksteistä asioita, jotka liittyvät lukutaitojen opettamiseen, koodasin kohdat monilukutaito-noodiksi. NVivo-ohjelma toimi tutkimuksen aikana työkaluna, jonka avulla pystyin kokoamaan yhteen paikkaan kaikki huomiot monilukutaidoista tutkimuksen eri aineistojen välillä.

4 Aineiston käsittely: lukutaidon ylioppilaskokeet ja lukion opetussuunnitelman perusteet

4.1 Tulosten esittely

Tulosten esittelyssä käsittelen tarkemmin syksyn 2018 ja kevään 2019 lukutaidon kokeita, lukion tällä hetkellä voimassaolevaa opetussuunnitelmaa sekä uuden opetussuunnitelman luonnosta. Käsittelen ensin lukutaidon kokeita: analysoin asia- ja mediatekstien osiota lukutaidon kokeessa (luku 4.2), minkä jälkeen käsittelen kaunokirjallisuus ja muut fiktiiviset tekstit -osiota (luku 4.3). Näiden jälkeen pohdin lukutaidon kokeiden kulttuurista kontekstia (luku 4.4). Analyysiluvun lopussa tutkin LOPSeja monilukutaidon näkökulmasta (luku 4.5). Vaikkakin pääaineistonani ovat tässä yhteydessä lukutaidon kokeet sekä niihin liittyvät sisältökuvaukset, pidän analyysissa mukana myös yleisiä lukutaidon kokeen arviointikriteerejä (kuva 3). Suorat lainaukset on sisennetty tekstissä, niiden perässä on mainittu, mistä kurssista kyseinen lainaus on.

Pisteitys	Kokonaiskuva lukutaidosta	Vastauksen sisältöainekset	Vastauksen esitystapa
12 p:n tehtävä: 12 p. 18 p:n tehtävä: 18 p. 30 p:n tehtävä: 30 p.	Erinomainen Vastaus osoittaa erinomaista kriittisen ja kulttuurisen lukutaidon hallintaa. Kokeilas esittää ehjän ja oivaltavan tulkinnan lukemastaan tekstistä. Hän osaa eritellä ja arvioida tekstin sisältöjä ja keinoja, ymmärtää sävyjä ja tekstin eri merkitystasoja. Tulkinnaassa on otettu huomioon tekstilajipiirteet ja tekstin tilanne- ja kulttuurikonteksti.	Vastaus täyttää erinomaisesti tehtävänannon ja kattaa keskeiset tehtäväkohtaisen sisältökuvauksen ainekset. Havainnot ovat monipuolisia, täsmällisiä ja osuvia. Päätelmät ovat oivaltavia, ja tulkinta on perusteltu vakuuttavasti teksti- ja kontekstihavaintojen avulla. Erittely ja tulkinnat nousevat sopivalle abstraktiotasolle. Vastaukseen on valittu tehtävän kannalta osuvat käsitteet, ja niitä on käytetty asiantuntevasti ja luontevasti.	Vastaus on kokonaisuudessaan erittäin selkeä ja helposti ymmärrettävä. Se on jäsenelty ja loogisesti etenevä kokonaisuus. Havainnot on ryhmitelty tarkoituksenmukaisesti. Omat tulkinnat ja päätelmät erottuvat selkeästi. Luettelomuotoinen vastaus on jäsentynyt ja hyvin muotoiltu.
12 p:n tehtävä: 10 p. 18 p:n tehtävä: 15 p. 30 p:n tehtävä: 25 p.	Erittäin hyvä Vastaus osoittaa erinomaista erittelevän lukutaidon sekä hyvää kriittisen ja kulttuurisen lukutaidon hallintaa. Kokeilas esittää ehjän tulkinnan lukemastaan tekstistä. Hän tekee olennaisia havaintoja ja suhteuttaa ne tekstissä rakentuviin merkityksiin ja tekstilajiin. Hän kiinnittää huomiota tekstin eri merkitystasoihin ja tekee havaintoja ja tulkintoja sävyistä ja tyylistä.	Vastaus täyttää erittäin hyvin tehtävänannon ja sisältää keskeisiä tehtäväkohtaisen sisältökuvauksen aineksia. Havainnot ovat osuvia. Pää- ja sivuasiat ovat tasapainossa. Päätelmät ja tulkinnat ovat uskottavia, ja ne yhdistetään tarkoituksenmukaisesti teksti- ja kontekstihavaintoihin. Erittely ja tulkinnat nousevat sopivalle abstraktiotasolle. Vastaukseen on valittu tehtävän kannalta toimivia käsitteitä, ja niitä on käytetty asianmukaisesti.	Vastaus on kokonaisuudessaan selkeä ja helposti ymmärrettävä. Se on jäsenelty ja loogisesti etenevä kokonaisuus. Havainnot on ryhmitelty, ja omat tulkinnat ja päätelmät erottuvat. Luettelomuotoinen vastaus on selkeä ja jäsentynyt.
12 p:n tehtävä: 8 p. 18 p:n tehtävä: 12 p. 30 p:n tehtävä: 20 p.	Hyvä Vastaus osoittaa hyvää erittelevän lukutaidon hallintaa, ja siinä on piirteitä myös kriittisen ja kulttuurisen lukutaidon hallinnasta. Kokeilas tekee lukemastaan tekstistä tulkinnan, tekee olennaisia havaintoja ja suhteuttaa ne luettavan tekstin tekstilajiin. Hän tuo esiin tekstin sisällön, muodon ja tavoitteiden välisiä suhteita sekä tunnistaa sävyjä ja tyylejä.	Vastaus täyttää hyvin tehtävänannon ja sisältää keskeisiä tehtäväkohtaisen sisältökuvauksen aineksia ja tehtävänannon kannalta olennaisia havaintoja. Päätelmiä ja tulkintoja on perusteltu tekstihavaintojen avulla, ja havaintojen yhteys tekstin merkityksiin käy ilmi. Vastauksessa on havaittavissa pyrkimystä abstraktiotasoltaan sopivaan erittelyyn ja tulkintaan. Tehtävään sopivia käsitteitä on käytetty pääosin asianmukaisesti tekstin erittelyssä.	Vastaus on kokonaisuudessaan selkeä ja ymmärrettävä. Jäsenelty on kunnossa, pää- ja sivuasiat erottuvat toisistaan, ja havaintoja on ryhmitelty. Luettelomuotoinen vastaus on selkeä.

KUVA 3. Lukutaidon kokeen arviointikriteerit. YTL. Saatavissa: https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli_digitaalinen_koe.pdf

4.2 Asia- ja mediatekstit

Molemmissa tutkimuksen lukutaidon kokeissa juuri asia- ja mediateksti -osio keskittyy monilukutaitojen digitaalisuuteen. Kevään 2019 sisältökuvauksissa mainitaan työpaikkailmoitustehtävässä (tehtävä 1) erittelevä lukutaito sekä kriittinen ja kulttuurinen lukutaito. Lisäksi uutistehtävässä (tehtävä 2) mainitaan kriittinen ja kulttuurinen lukutaito. (Lukutaidon kokeen sisältökuvaukset = LKS, 2019) Kevään 2019 uutistehtävän sisältökuvauksessa eritellään alussa hyvän ja ansioituneen vastauksen piirteitä:

Monilukutaitoon liittyy se, että vastauksessa on tunnistettu televisiouutisen multimodaalisuus: uutislähetyksessä käytetään useita erilaisia ilmaisukeinoja, kuten (liikkuvaa) kuvaa, ääntä ja kirjoitettua tekstiä. (LKS, 2019)

Lukion opetussuunnitelmassa multimodaalisuus-termi esiintyy ainoastaan suomi toisena kielenä ja kirjallisuus -oppiaineen kuvauksessa. Multimodaalisuutta ei siis terminä mainita äidinkielenään suomea opiskelevien kurssisisällöissä, mikä on hieman erikoista. Työpaikkailmoitustehtävässä on otettu huomioon laaja tekstikäsitys, mukaan on otettu mukaan myös liikkuvaa kuvaa ja ääntä. Sama huomio on myös syksyn 2018 Valion mainostehtävässä (tehtävä 1), jossa aineistona oli video.

Medialukutaitoihin liittyviä tehtäviä esiintyi molemmissa tutkimuksen lukutaidon kokeissa. Lukion opetussuunnitelmasta löytyi kolmesta pakollisesta ja kahdesta valinnaisesta kurssista medialukutaitoja:

kehittää taitoaan tulkita, tuottaa ja arvioida erilaisia tekstejä ja niiden ilmaisutapoja tekstien monimuotoisuus, erityisesti mediatekstit ja kuvat mediassa (LOPS 2015, ÄI1)

syventää kriittistä lukutaitoaan, erityisesti medialukutaitoaan (LOPS 2015, ÄI4)

monimuotoisten tekstien ajankohtaiset lajit, esimerkiksi teatteri, mediatekstit, elokuva, kuvat (LOPS 2015, ÄI6)

Lisäksi kurssissa ÄI4 mainitaan keskeisenä sisältönä lähde- ja mediakritiikki. Kolmesta valtakunnallisesta syventävästä kurssista kahdessa mainitaan medialukutaitoihin liittyviä taitoja: kurssissa ÄI8 mainitaan keskeisenä sisältönä mediatekstien tuottaminen ja analyysi sekä kurssissa ÄI9 mainitaan kielen, kuvan, kirjallisuuden ja median käsitteiden käyttäminen tekstien tulkinassa. (LOPS 2015, 43–46.) Medialukutaitoja korostetaan siis useassa kurssissa.

Yleisesti lukio-opetuksen mainitaan edistävän yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa (LOPS 2015, 12). Silmiinpistävänä arvomaailmaan liittyvänä tehtävänä on Valion mainostehtävä, jossa keskeistä oli analysoida mies- ja naiskuvaa. Lukutaidon sisältökuvauksissa mainitaan päähenkilön olevan ”poikatyttömäinen”, sillä hänellä on ”lyhyet hiukset, puukko, farkkuvaatteet, maihinnousukengät ja miesten paita.” Alla kuvattuna muutama suora sitaatti lukutaidon kokeen sisältökuvauksesta:

Hän on toimielias nykynainen eikä esimerkiksi vanhojen Suomi- filmien herkkä kaunotar. [...] Mieheltä puuttuvat ominaisuudet löytyvät piimästä. Se on naiselle riski tosimies [...] (LKS 2018)

Mainoksen mainitaan viihdyttävän, sillä se leikittelee stereotyyppiöillä, kliseillä ja vastakohtilla. Sisältökuvauksessa ei mainita missään kriittistä suhtautumista sukupuolirooleihin, mutta kriittistä lukutaitoa edellytetään lukutaidon yleisissä arviointikriteereissä (ks. kuva 3). Lukio-opetuksessa painotetaan sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta, sillä niiden ymmärtäminen luo edellytykset sukupuoli- ja tasa-arvotietoiselle opetukselle (LOPS 2015, 35). Herääkin kysymys, miten tämä tehtävä välittää sukupuolen moninaisuutta? Sopiiko 2010-luvun nuorille tällainen tulkinta, etenkin kun viime vuosikymmeninä ollaan tultu yhä enemmän tietoisiksi sukupuolista ja seksuaalisuudesta? Ihmisoikeusjärjestö Setan kotisivuilla mainitaan sukupuolen olevan moninainen ilmiö ”joka ei ole jaettavissa kahteen, toisilleen vastakkaiseen ja selvästi toisistaan erotettavaan sukupuoleen, vaan sukupuolen ilmenemismuodot ovat moninaisemmat.” (Seta) Onkin hieman erikoista, että lukutaidon kokeessa annetaan aineistoksi näin stereotyyppinen teksti, mutta tehtävänannossa ei vaadita sen kriittistä tulkintaa. Ajatus siitä, että ”poikatyttömäinen” nainen on miehen kaltainen ja toimielias, eikä mikään kaunotar ei kuulosta kovin tasa-arvoiselta.

Molemmissa tutkimuksen lukutaidon kokeissa oli ensimmäisessä osiossa selvästi yksi tehtävä, jossa painotettiin retoristen ominaisuuksien tunnistamista tekstistä. Syksyn 2018 puhe vastavalmistuneelle -tehtävässä (tehtävä 2) oli aineistona kirjoitetun tekstin lisäksi äänitiedosto ja kevään 2019 työpaikkailmoitusten vertailutehtävässä (tehtävä 1) toinen työpaikkailmoitus oli videomuotoinen. Molemmissa tehtävissä analysoidaan puhuttua tekstiä, mikä sopii monilukutaidon määritelmään. Puhe vastavalmistuneelle -tehtävän sisältökuvauksessa mainittiin huomio siitä, että puhetta tehostavat retoriset keinot ja kuultavat nonverbaaliset keinot (LKS 2018). Tarkemmiksi erittelypiirteiksi on nostettu esimerkkeinä puheen argumentaatio, teesi, rakenne sekä huumori (LKS 2018). Kevään 2019 tehtävän työpaikkailmoitukset vertailussa (tehtävä 1) -sisältökuvauksessa mainitaan:

Erittelevän lukutaidon hallintaa osoittaa houkuttelukeinojen vertailu, jossa käsitellään olennaisia esimerkiksi tekstilajiin, argumentaatioon, modaliteetteihin ja kohderyhmiin liittyviä seikkoja (LKS 2019).

LOPSissa (2015) puhetaitoja opetetaan kolmella pakollisella kurssilla. Kurssilla ÄI2 opetellaan rakentamaan informatiivista puheenvuoroa ja kurssilla ÄI5 mainitaan puhetehtävät kuten puheenvuoro. (LOPS 2015, 43–44.) Etenkin ÄI4-kurssi vaikuttaa keskittyvän argumentaation opettamiseen, sillä kurssisisällössä mainitaan:

Hän perehtyy vaikuttamisen ja argumentoinnin keinoihin sekä syventää niihin liittyviä tietoja ja taitoja [...] vaikuttamisen ja argumentoinnin tavat sekä retoriset keinot, vaikuttamisen kielelliset ja visuaaliset keinot, tekstien ideologisuuden tunnistaminen, mielipiteen ja tutkimustiedon erot [...] argumentointitaidot, kantaa ottavien kirjoitusten ja puheenvuorojen harjoittelu (LOPS 2015, 44.)

Valtakunnallisesti syventävässä kurssissa on myös tarjolla puhe- ja vuorovaikutustaitojen syventäminen -niminen kurssi, ÄI7, jossa mainitaan laajasti erilaisia puhetaitoja, kuten argumentointitaitoja (LOPS 2015, 45). Kokonaisuudessaan asia- ja mediatekstien osio keskittyy multimodaaliseen aineistoon ja sen tulkintaan.

4.3 Kaunokirjallisuus ja muut fiktiiviset tekstit

Lukutaidon jälkimmäinen osio, kaunokirjallisuus ja muut fiktiiviset tekstit, käsittelee lukutaitoa perinteisemmin kuin kokeen ensimmäinen osio. Tutkimuksen lukutaidon kokeiden sisältökuvauksissa mainitaan sellaisia eksakteja kaunokirjallisia termejä kuin *kerronta* ja *henkilöhahmot*, *tapahtuma-aika* ja *-paikka* sekä *tarinan kaari*. Sisältökuvauksessa kuvaillaan hyvän vastauksen piirteiksi muun muassa novellin erittely ja tulkinta sekä novellin keskeisten kielen ja kerronnan keinojen erittely. (LKS 2018 & 2019.) Kevään 2019 lukutaidon kokeessa romaanikatkelman analyysitehtävässä (tehtävä 3) mainitaan hyvään vastaukseen kuuluvan huomiot miljöön ja henkilöiden kuvauksesta. Lisäksi ansioksi mainitaan kertojan merkitys ilmapiirin luomisessa sekä yhtymäkohdat kauhugenreen. (LKS 2019.) Nämä lukutaidon käsitteet viittaavat perinteiseen lukutaitoon.

Molemmissa lukutaidon kokeissa on selkeä lyriikan lukutaitoon liittyvä tehtävä. Syksyn 2018 lukutaidon kokeessa se on tehtävä neljä: Räppi ja runo, jonka kaksiosaisessa tehtävässä tuli ensin eritellä runouden piirteitä räpin sanoituksesta:

Hyvässä vastauksessa kuvataan Pyhimyksen räppisanoituksesta runoudelle tyypillisiä piirteitä monipuolisesti ja tekstiesimerkkien avulla (LKS 2018).

Runouden tyypillisiksi piirteiksi mainitaan säe- ja säkeistö rakenne, alku- ja loppusointujen käyttö, kielen kuvallisuus (vertauskuvat, metaforat), kielen rytmisyys, keskeislyriikan minämuotoinen ”puhuja” sekä kielellä leikittely (LKS 2018). Tehtävän toisessa osassa tuli vertailla räppiä sekä runoa. Hyvän vastauksen vertailussa tulisi huomioida runon puhujien erot sekä tekstien erilaiset kontekstit (LKS 2018).

Kevään 2019 lukutaidon kokeessa lyriikan lukutaitoa edellytti tehtävä neljä: Kaksi Saarijärven Paavaa, jossa tuli analysoida Runebergin runoa sekä Kunnaan kuvakirjaa. Kaksiosaisen tehtävän ensimmäisessä osassa tuli analysoida henkilökuvaa. Sisältökuvauksessa mainitaan, että kulttuurista lukutaitoa osoittavissa vastauksissa Paavon henkilökuva liitetään historialliseen kontekstiin (LKS 2019). Tehtävän toisessa osassa tuli analysoida keinoja, joilla Runebergin runo on kohdennettu lapsilukijoille Kunnaan teoksessa. Tehtävä edellytti myös kuva-analyysitaitoja, sillä opiskelijan tuli osata analysoida Kunnaan kuvakirjaa, erityisesti kuvakirjan humoristisuutta.

Sisällöltään hyvässä vastauksessa tuodaan esille aineiston multimodaalisuus ja keskeisiä kohdentamisen keinoja sekä huomataan keinojen yhteistoiminta runon tekemisessä ymmärrettäväksi ja kiinnostavaksi. Tässä tärkeitä ovat erityisesti kuvakerronnan humoristinen ote (LKS 2019.)

Kallionpää (2017) toteaa, että vaikka LOPSin yleisessä osiossa mainitaan monipuolisia tekstilajeja, keskittyy opetussuunnitelma kurssikohtaisesti enemmän perinteisiin asiakirjoittamisen genreihin. Opetussuunnitelmaan on sisällytetty monilukutaitoon liittyviä elementtejä, mutta ne on ilmaistu hajanaisesti eivätkä tarjoa sellaisenaan kovin selkeää mallia opettajalle käytäntöä ajatellen. (Kallionpää 2017, 54). Perinteisistä asiakirjoittamisen genreistä etenkin kaunokirjallista analyysia mainitaan opetussuunnitelmassa usealla kurssilla. Esimerkiksi kurssin ÄI3 sisältöihin kuuluu kaunokirjallisuudelle sopivan käsitteistön opettelu. Kokonaisuudessaan lukion äidinkielenkurseissa on kaksi pakollista kurssia, joissa mainitaan kaunokirjalliseen analyysiin liittyviä sisältöjä: ÄI1 sekä ÄI3. Lisäksi syventävässä kurssissa ÄI9 mainitaan kaunokirjalliseen analyysiin liittyviä asioita.

proosan erittely ja tulkinta: fiktiiviset ja faktatekstit, erityisesti romaanien ja novellien analyysi (LOPS 2015, ÄI1)

tekstitiedon ja -analyysin syventäminen, kielen, kirjallisuuden, kuvan ja median käsitteiden käyttö tekstien erittelyssä, tulkinnassa ja arvioinnissa (LOPS 2015, ÄI9)

Lyriikan erittelyä ja tulkintaa on korostettu etenkin kurssissa ÄI3, jossa mainitaan kaunokirjallisuuden lajien, proosan, lyriikan ja draaman, erittely ja tulkinta ja erityisesti näytelmien ja runojen analyysi (LOPS 2015, 43).

Yleisesti äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen kuvauksessa mainitaan, että tavoitteena on tieto- ja kaunokirjallisuuden ymmärtäminen ja niiden lukukokemusten syventäminen. Lisäksi oppiaineen tehtäviksi luetellaan tekstien erittely ja tulkinta. (LOPS 2015, 41.) Termi novelli esiintyy kaksi kertaa kurssisisällöissä. Syventävässä kurssissa ÄI9 mainitaan luettavan esseitä, romaaneja, novelleja ja tietokirjoja. Kurssi ÄI3 keskittyy nimenomaan kaunokirjallisten tekstien lukemiseen ja tulkitsemiseen, joten vaikuttaa siltä, että proosan lukutaitoja opetetaan lukioissa paljon.

4.4 Kulttuuris-ajallinen konteksti

Monilukutaitokäsitteen mukaan opettajan tulisi pyrkiä opettamaan oppilaille merkityksellisiä lukutaitoja huomioiden heidän kulttuuris-ajallinen kontekstinsa (Mertala 2018, 114). Syksyn 2018 lukutaidon kokeessa oli yksi videoaineisto, Valion mainos, jota on esitetty televisiossa 1990-luvulla. Koehetkellä mainos on siis melkein 30 vuotta vanha.

Muut syksyn 2018 lukutaidon tehtävät vaikuttavat olevan ajankohtaisia. Juha Hurmeen kolumni on kirjoitettu vuotta ennen lukutaidon koetta. Se on siis hyvinkin tuore ja käsittelee lukiolaisille ajankohtaista aihetta - valmistumista. Ylioppilastutkintolautakunnan sisältökuvauksissa mainitaan esimerkkinä tekstin retorisisista keinoista Noitalinna huraa! -yhtyeen tunnetuimman kappaleen Pikkuveljen sitaatin muunnelma (LKS 2018). Kyseinen yhtye oli toiminnassa 1980-1990-luvuilla ja 1990-luvun lopussa syntyneet ylioppilaat eivät välttämättä tunne Noitalinna huraa! -yhteyttä kovin hyvin. PMMP julkaisi Pikkuveli-kappaleesta oman version vuonna 2005 ja yhtyeenä se on varmasti tuoreemmin muistissa.

George Saundersin novelli Oksat on vuodelta 2013, Pyhimyksen ja Airan räppi Aina ku Aira on vuodelta 2015 ja Heli Slungan runo on vuodelta 2012. Valion mainosta lukuun ottamatta syksyn 2018 lukutaidon kokeen aineistot ovat enintään kuusi vuotta vanhoja. Röp-musiikki on yleisesti mielletty nuorisolle mieluisaksi musiikkigenreksi ja Pyhimys voitti vuonna 2018 kuusi Emma-palkintoa, joista yksi oli yleisöäänestyksen Vuoden artisti -palkinto.⁷ Hän on siis tunnettu suomalainen muusikko, jonka voidaan olettaa olevan lukioikäisille tunnettu.

Kevään 2019 lukutaidon kokeen ensimmäisen osion tehtävät ovat ajankohtaisia. Työpaikkailmoitusten vertailutehtävässä annetut työpaikkailmoitukset ovat vuodelta 2011 ja 2017 ja uutistehtävän Kiira-myrsky on ollut otsikoissa vuonna 2017. Sen sijaan toisen osion tehtävät ovat selvästi vanhempia: Tove Janssonin Kesäkirja-romaanin katkelma on vuodelta 1972 ja Runebergin

runo on vuodelta 1830. Runebergin runoa tuli vertailla Mauri Kunnaan lastenkirjaan, joka on vuodelta 2005.

Siinä missä syksyn 2018 tehtävässä oli kulttuurillisena kontekstina valmistuminen, kevään 2019 kokeessa suunnataan katse pidemmälle tulevaisuuteen ja alkavaan työelämään. Työpaikkailmoitustehtävä sopii siis aiheeltaan erinomaisesti lukioikäisille. Kevään kokeessa on huomattavasti vanhempaa aineistoa kuin syksyn kokeessa. Lyriikka-tehtävä sisältää kuitenkin myös vertailua tuoreempaan kirjallisuuteen.

Monilukutaitojen opetuksen tulisi sisältää sellaisia taitoja, joita opiskelijat tarvitsevat tulevaisuudessa, sillä koulun tulisi tarjota koulutusta tulevaisuutta ajatellen (Harmanen 2016, 21–22). Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen yleisessä kuvauksessa mainitaan opetuksen tähtäävän muun muassa sellaisiin monilukutaitoihin, joita edellytetään jatko-opinnoissa, työelämässä ja yhteiskunnassa toimimisessa (LOPS 2015, 40). Lukioikäisten tulevaisuutta ajatellen hyödyllisimmiltä tehtäviltä vaikuttavat asia- ja mediateksti -osion tehtävät, jotka käsittelivät mainonnan lukutaitoa, puheiden tulkitsemista, työpaikkailmoitusten vertailua sekä uutisten uskottavuutta. Sen sijaan lukutaidon kokeen toinen osio, kaunokirjalliset ja muut fiktiiviset tekstit, eivät käsittele niin paljon lukioikäisille tarpeellisia tulevaisuudentaitoja. Ajallisesti vanhimmat tekstit liittyivät myös molemmissa kokeissa fiktiivisiin teksteihin.

7. *Pyhimys kahmi kuusi Emma-palkintoa: voitti jokaisen kategorian, jossa oli ehdolla – Katso kaikki voittajat täältä!* Iltta-Sanomien. 2.2.2019. [Viitattu

8.4.2019] Saatavissa: <https://www.is.fi/viihde/art-2000005987633.html>

4.5 Monilukutaidon tulevaisuus lukiossa

Tutkimus keskittyy tarkastelemaan monilukutaidon nykyisen opetuksen tilannetta suomalaisissa lukioissa, mutta tämän lisäksi tutkielmassa pohditaan monilukutaidon tulevaisuutta lukio-opetuksessa. Tämän takia on tarpeen vertailla tämänhetkistä opetussuunnitelmaa sekä tulevaa opetussuunnitelmaa.

Ensinnäkin monilukutaito on nimetty LOPSissa (2015) yleiseksi aihekokonaisuudeksi. Opiskelijan tulisi oppia ymmärtämään tieteen- ja taiteenalojen ominaista kieltä sekä tulkita, tuottaa ja arvottaa monimuotoisia tekstejä. Mediakriittisyyttä opiskellaan perehtymällä medioiden toimintaa vaikuttaviin tekijöihin. Lisäksi monilukutaitoa tulisi osata käyttää itseilmaisussa ja vuorovaikutuksessa. Opetussuunnitelmassa mainitaan myös opiskelijoiden omien ideoiden hyödyntäminen, mikä varmasti lisää opiskelumotivaatiota. (LOPS 2015, 38–39.).

Opetus vahvistaa opiskelijan monilukutaitoa niin, että hän ymmärtää tieteen- ja taiteenaloille ominaista kieltä sekä osaa tuottaa ja tulkita erilaisia tekstejä. (LOPS 2015, 34)

LOPSissa monilukutaidot on nostettu omaksi aihekokonaisuudeksi tarkoittaen sitä, ettei monilukutaidon opettaminen kosketa pelkästään äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta. Monilukutaitojen opettaminen koskettaa kaikkia lukion opettajia, mikä tekee siitä entistä tärkeämmän taidon.

Vuoden 2019 luonnoksessa aihekokonaisuudet ovat muuttuneet laaja-alaisen osaamisen alueiksi, siis samanlaisiksi nimikkeiksi kuin perusopetuksen opetussuunnitelmassa mainitaan. Vuoden 2015 LOPSissa yhtenä aihekokonaisuutena olivat monilukutaito ja mediat, kun taas vuoden 2019 LOPSin luonnoksessa vastaavana toimii monitieteinen ja luova osaaminen. Vuoden 2015 opetussuunnitelmassa korostetaan medialukutaitoja: mediatuottaminen, mediakriittisyys, medioiden eettiset ja esteettiset kysymykset, mediat itseilmaisussa ja vuorovaikutuksessa. (LOPS 2015, 38-39) Siinä missä 2015 LOPSissa korostetaan medialukutaitoja, korostetaan 2019 LOPSin luonnoksessa digitalisaatiota.

Lukio-opinnot vahvistavat opiskelijan uteliaisuutta ja taitoa löytää, tulkita ja tuottaa monenlaisia tekstejä vaativuusastetta, näkökulmia ja konteksteja vaihdellen. Lukio-opinnoissa pohditaan, miten teknologia ja digitalisaatio tukevat yksilöiden ja yhteisöjen kyvykkyyksiä. (LOPS 2019 luonnos, 45)

Äidinkieli ja kirjallisuus -oppiaineen lisäksi monilukutaito mainitaan muiden kielten, musiikin sekä kuvataiteen sisältökuvauksissa. Esimerkiksi kuvataiteen sisältökuvauksessa mainitaan opetuksen syventävän opiskelijoiden monilukutaitoa kehittämällä heidän kuvanluku-, medialuku- ja

ympäristönlukutaitoa ja musiikin oppimäärän yleisessä kuvauksessa mainitaan monilukutaito ja musiikin ja äänen tulkitseminen mediassa. (LOPS 2015, 211 & 214.) Kielten opetuksen mainitaan pohjautuvan myöskin laajaan tekstikäsitykseen ja kieltenopetuksen mainitaan edistävän opiskelijoiden monilukutaitoa (LOPS 2015, 107).

Vuoden 2019 LOPS-luonnoksessa monilukutaidot mainitaan edelleen äidinkieli ja kirjallisuus - oppiaineen lisäksi muiden kielten sekä kuvataiteen sisältökuvauksissa, muttei enää suoranaisesti musiikin oppiaineen kuvauksessa, vaikka siinä mainitaan musiikilla olevan luonteva yhteys kaikkiin laaja-alaisen osaamisen osa-alueisiin (LOPS luonnos 2019, 286). Merkittävä muutos uudessa luonnoksessa on, miten monessa muussa oppiaineen sisältökuvauksessa monilukutaito mainitaan. Alla listauksena mainintoja monilukutaidoista näissä uusissa oppiaineissa, sulkeisiin merkittynä mistä oppiaineesta lainaus on peräisin.

Geomediataidot vahvistavat opiskelijan monilukutaitoa (LOPS luonnos 2019, 199, maantieto).

Kemiassa erityinen monilukutaidon muoto on kyky tulkita ja esittää symbolisia malleja ja submikroskooppisia kuvallisia malleja samoista ilmiöistä (LOPS luonnos 2019, 213, kemia).

Ihmisen tiedonkäsittelyn rajoitusten ja mahdollisuuksien käsittely tukee kriittisen ajattelun kehittymistä ja monilukutaitoa (LOPS luonnos 2019, 226, psykologia).

Yhteiskuntaoppi kehittää opiskelijan monilukutaitoa digiajassa vahvistamalla hänen kykyään valita, tulkita kriittisesti ja soveltaa tutkimuspohjaista tietoa (LOPS luonnos 2019, 242, yhteiskuntaoppi).

Opetus antaa monipuolista tietoa uskonnoista ja kehittää opiskelijan uskontoihin ja katsomuksiin liittyvää monilukutaitoa (LOPS luonnos 2019, 247, uskonto).

Esimerkiksi kemian kuvaus sopii yhteen Luukan (2013) monilukutaidon moni-etuliitteen jaotelman kanssa. Symbolisten mallien tulkitseminen viittaa monimodaalisuuteen sekä monitilanteisuuteen: erilaisten muotokielten käyttämiseen ja symbolikielen käyttämistä tarkoituksenmukaisesti kemian keskusteluissa.

Tarkempaa vertailua opetussuunnitelmien välillä olen koostanut alla olevaan taulukkoon (taulukko 5). Siitä käy ilmi, että molemmissa opetussuunnitelmissa monilukutaitoja mainitaan yhtä monella kurssilla ja suunnilleen yhtä monta kertaa. Erojakin on: uudessa LOPSissa monilukutaidot sisältyvät useampaan oppiaineeseen, minkä lisäksi uudessa LOPSissa on merkitty pakollisten kokonaisteosten lukumäärä lukion aikana.

TAULUKKO 5. Vertailua nykyisen LOPSin ja tulevan LOPSin luonnoksen välillä.

	Vuoden 2015 LOPS	Uuden LOPSin luonnos vuonna 2019
Suomen kielen ja kirjallisuuden kurssit, joissa mainitaan lukutaito, monilukutaito tai monimuotoiset tekstit	ÄI1, ÄI3, ÄI4, ÄI6, ÄI8, ÄI9 (V)	ÄI1, ÄI3, ÄI4, ÄI5, ÄI8, ÄI11 (V)
Suomen kieli ja kirjallisuus - oppimäärän erityinen tehtävä...	on syventää suomen kielen taitoa, moniluku- ja vuorovaikutustaitoja sekä erityisesti suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin tuntemusta (LOPS 2015, 40).	on syventää opiskelijan monilukutaitoa ja vuorovaikutustaitoja, mediataitoja sekä kirjallisuuden, kulttuurin ja suomen kielen tuntemusta. (LOPS 2019 luonnos, 48)
Suomen kieli ja kirjallisuus - oppimäärän pakollisten kurssien aikana luetut kokonaisteokset	Kokonaisteosten lukeminen kuuluu osana kurssien sisältöihin, tarkkaa määrää ei annettu (LOPS 2015, 41).	Pakollisten opintojen aikana luetaan vähintään kahdeksan kokonaisteosta (LOPS 2019 luonnos, 49).
Oppiaineet, joiden sisältökuvauksessa mainitaan monilukutaidoista	kaikki kieliaineet, kuvataide ja musiikki	kaikki kieliaineet, maantiede, kemia, kuvataide, yhteiskuntaoppi, psykologia, uskonto
Montako osumaa hakusanalla ”monilukutai*” ja ”lukutai*”	monilukutai*: 71 lukutai*: 122	monilukutai*: 67 lukutai*: 111

5 Pohdintaa

5.1 Monilukutaidot suomalaisessa lukio-opetuksessa

Tutkimuksessani selvitin, mitä monilukutaito käsitteenä tarkoittaa ja miten Lukion opetussuunnitelman perusteissa ilmaistaan monilukutaito. Tarkastelin myös vuoden 2018 ja vuoden 2019 digitaalisia lukutaidon ylioppilaskokeita analysoiden monilukutaitovaatimuksia kyseisissä kokeissa. Lisäksi vertailin vuoden 2015 LOPSia ja vuoden 2019 LOPS-luonnosta monilukutaidon osalta.

Havaitsin, että etenkin medialukutaitoa on sisällytetty tällä hetkellä paljon lukion suomen kielen ja kirjallisuuden kursseihin. Harmasen (2016) luokittelun mukaan medialukutaito, mainonnan lukutaito ja visuaalinen lukutaito ovat kaikki osa monilukutaitoja, joten ainakin medialukutaidon osalta monilukutaitoa vaikutetaan opetettavan. Havaitsin myös, että lyriikan lukutaito mainitaan suoranaisesti Lukion opetussuunnitelmassa vain suomen kielen ja kirjallisuuden kurssilla.

Tulevassa LOPSin luonnoksessa on mielestäni erityisen ilahduttavaa se, miten monen oppiaineen kuvauksessa mainitaan monilukutaito. Siinä missä tällä hetkellä voimassa olevassa LOPSissa monilukutaito mainitaan kieltenopetuksessa, kuvataiteen ja musiikin opetuksessa, mainitaan se uuden LOPSin luonnoksessa kieliaineiden lisäksi kuudessa muussakin oppiaineessa (taulukko 5). Kuten alussa mainitsin, LOPSissa on nostettu monilukutaidot omaksi yleiseksi aihekokonaisuudeksi, mikä tarkoittaa, ettei vastuu monilukutaitojen opetuksesta ole yksinomaan äidinkielenopettajilla. (LOPS 2015, 38–39). Monilukutaitojen korostaminen useammassa oppiaineessa voisi kuvitella edistävän monilukutaitojen laajempaa osaamista. Tulevassa LOPSin luonnoksessa on myös annettu numeerinen vähimmäismäärä kokonaisteosten lukemiselle suomen kielen ja kirjallisuuden pakollisten kurssien aikana. Jäin pohtimaan, mahtaako tämä olla yksi ratkaisu suomalaisnuorten heikkenevälle lukuinnolle?

Syksyn 2018 lukutaidon koe oli ensimmäinen sähköinen lukutaidon koe. Tässä tutkimuksessa kiinnitin huomiota myös siihen, miten digitaalisuus on huomioitu kahdessa ensimmäisessä sähköisessä lukutaidon kokeessa. Syksyn 2018 kokeessa neljästä tehtävästä kolmessa oli hyödynnetty digitaalisuuden tuomia mahdollisuuksia: aineistona oli videokuvaa sekä äänitallenteita (ks. taulukko 2). Myös kevään 2019 kokeessa oli hyödynnetty digitaalisuutta: ensimmäisen osion molemmissa tehtävissä oli videoaineistoa, joten opiskelijan oli pakko vastata yhteen videon analysointitehtävään. Kevään kokeen jälkimmäisessä osiossa aineistona oli teksti- ja kuvaotteita (ks. taulukko 3).

Digitaalinen ylioppilaskoe on siis hyödyllinen monilukutaitojen kannalta: uusissa kokeissa on pystytty käyttämään aineistona video- ja äänitiedostoja kirjallisten ja kuvallisten aineistojen ohella. Molemmissa tutkimuksen aikana ilmestyneissä digitaalisissa lukutaidon kokeissa oli hyödynnetty videomateriaalia aineistossa.

Lukutaidon kokeen arviointikriteereissä mainitaan hyvän vastauksen edellytyksenä hyvää erittelevän lukutaidon hallintaa sekä piirteitä kriittisestä ja kulttuurisesta lukutaidosta (ks. kuva 3). Ylipäättään syksyn 2018 ja kevään 2019 lukutaidon kokeissa oli kokeiden asia- ja mediatekstit -osiossa huomattavasti enemmän monilukutaidon piirteitä, sillä tämän osion tehtävissä oli enemmän multimodaalista aineistoa.

Kuten Kupiainen (2016) kirjoittaa, lukutaito on muuttunut digitaalisen kulttuurin myötä. Kupiainen myös mainitsee, että digitaalisia ilmaisumuotoja opetetaan paljon vähemmän kuin perinteisiä tekstigenrejä. (Kupiainen 2016, 29–32.) Kenties tulevaisuudessa näemme lukutaidon kokeessa some-maailman tekstejä, kuten esimerkiksi Twitter-tekstien retorista analysointia. Tällaisista tehtävätyypeistä luulisi olevan nuorille hyötyä tulevaisuutta ajatellen, sillä sosiaalinen media mahdollistaa argumentointivirheiden laajan käytön ja tilaisuuden huijausviesteihin. Lukion opiskelijoiden olisi tärkeää osata tunnistaa erilaiset argumentoinnin keinot sekä digitaalisen tekstimaailman erilaiset tekstilajit ja niiden tuottamisen ja analysoimisen.

Kallionpää (2017) on nostanut väitöskirjassaan esille kysymyksen siitä, onko äidinkielen ja kirjallisuuden ylioppilaskokeen mahdollista muokkaantua niin, että kokelas voisi koetilanteessa kirjoittaa yhteisöllisesti multimodaalista tekstiä (Kallionpää 2017, 106). Voidaanko niin laajaa ja moniulotteista kokonaisuutta kuin monilukutaidot edes mitata ylioppilaskokeessa? Onneksi äidinkielen ylioppilaskokeen lukutaidon koe vaikuttaa muokkautuvan uusimpien tieteellisten tutkimusten mukana. Digitaalisissa kokeissa on mukana multimodaalista aineistoa ja opiskelijoille sopivia ja ajankohtaisia tekstejä, kuten työpaikkailmoituksia. Myös lukion opetussuunnitelmassa, etenkin tulevan LOPSin luonnoksessa, kiinnitetään paljon huomiota monilukutaitojen tärkeyteen.

5.2 Jatkotutkimusideoita ja tutkimuksen rajoituksia

Analysoin paljon tässä tutkimuksessa lukion opetussuunnitelmia. Kuitenkin tulee ottaa huomioon, että vaikka opetussuunnitelmassa mainitaan kursseilla tiettyjä osa-alueita, ei voida tietää opetuksen todellisuutta. Karu totuus on, ettei kaikkia opetussuunnitelmassa mainittuja asioita ehditä opettamaan syvällisellä tasolla nykyisellä tuntijaolla. Silloin opettajan on tehtävä valinta siitä,

keskittykö hän joihinkin tiettyihin kokonaisuuksiin vai yrittääkö hän saada koko sisällön mahtumaan opetukseensa. Olisikin mielenkiintoista tutkia näitä opettajien tekemiä valintoja esimerkiksi lähettämällä kyselylomakkeet lukioden suomen kielen ja kirjallisuuden opettajille. Heiltä voisi selvittää, mitä asioita he opettavat milläkin kurssilla ja verrata tämän jälkeen opetussuunnitelmaa sekä toteutuneita opetuksia. Tämänkaltaisen tutkimus avartaisi näkemyksiä lukion suomen kielen ja kirjallisuuden kurssisisällöistä ja niiden mahdollisista muutosideoista.

Tässä tutkimuksessa en ole ottanut huomioon lukion oppikirjoja, mutta jatkotutkimusideana olisi hyvä sisällyttää tähän analyysiin myös oppikirjojen sisältöä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lyriikan lukutaitoa opetetaan tällä hetkellä voimassa olevan opetussuunnitelman mukaan vain yhdellä kurssilla. Todellisuus saattaa olla jotain aivan muuta, minkä takia olisi tarpeen analysoida lukion oppikirjojen sisältöjä ja verrata niitä opetussuunnitelman tavoitteisiin.

Olisi myös mielenkiintoista kuulla lukiolaisten omia ajatuksia lukutaidon kokeesta ja siitä, mittaako se heidän mielestään heille merkityksellisiä lukutaidon osa-alueita. Ylen sivuilla on saanut vastata kyselyyn syksyn 2018 ja kevään 2019 lukutaidon kokeista (kuva 4). Kyselyn mukaan melkein puolet 822:sta vastaajasta oli sitä mieltä, että syksyn 2018 lukutaidon koe oli melko vaativa. Aivan liian vaikea oli toiseksi suosituin vastausvaihtoehto. Kevään 2019 lukutaidon kokeen mielipiteitä kysyttäessä melko vaativa oli jälleen suosituin vaihtoehto, mutta toisella sijalla oli tällä kertaa juuri sopiva. Toki pitää tiedostaa, että kyselyyn on voinut vastata kuka tahansa (opiskelijat, oppilaat, vanhemmat) eikä ole tietoa, onko kyselyyn voinut vastata useamman kerran. Asiaa olisi kuitenkin mielenkiintoista tutkia tarkemmin.

KUVA 4. Ylen sivuilla olevia kyselyitä lukutaidon kokeesta: vasemmalla syksy 2018, oikealla kevät 2019. ⁸

8. Yle. Tiedot haettu 13.3.2019. Saatavissa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/09/04/2018-syksy-aidinkieli-lukutaidon-koe> ja <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/02/13/2019-kevat-aidinkieli-lukutaidon-koe>

Tässä tutkielmassa olen tutkinut vasta kahta ensimmäistä sähköistä lukutaidon koetta. Lukutaidon kokeita tulee kuitenkin vuosittain lisää kaksi kappaletta: yksi keväällä ja toinen syksyllä. Olisi kiinnostavaa tietää, miten sähköinen koe muuttaa tehtävänantoja. Tulevaisuudessa kun aineistoa digitaalisista ylioppilaskokeista on riittävästi, pystyisi tutkimaan syvällisemmin lukutaidon kokeen muuttumista vuosien varrella esimerkiksi vertailemalla paperisia ja sähköisiä lukutaidon kokeita.

Lähteet

- Ahvenjärvi, Kaisa – Kirstinä, Leena 2013. *Kirjallisuuden opetuksen käsikirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Boche, Benjamin 2014. *Multiliteracies in the classroom: Emerging Conceptions of First-Year Teachers*. *Journal of Language and Literacy Education* 10:1. 114–135.
- Harmanen, Minna 2016. *Monilukutaito laajentaa opetuksen tekstitietoisuutta – kielitietoinen käänne opetussuunnitelman perusteissa*. Teoksessa *Monilukutaitoa digiaikaan – lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2016.
- Herkman, Juha – Vainikka, Eliisa 2012. *Lukemisen tavat – lukeminen sosiaalisen median aikakaudella*. Tampere University Press.
- Kallionpää, Outi 2014. *Monilukutaidon opetus on ennen kaikkea uusien kirjoitustaitojen opetusta*. Kieli, koulutus ja yhteiskunta, lokakuu 2014.
- Kallionpää, Outi 2017. Uuden kirjoittamisen opetus – osallistavaa luovuutta verkossa. *Scriptum Creative Writing Research Journal* 2017:1.
- Kauppinen, Merja 2010. *Lukemisen linjaukset: lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmissa*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Kupiainen, Reijo 2016. *Monilukutaidon pedagogiikka ja sosiaalinen diversiteetti*. Teoksessa *Monilukutaitoa digiaikaan – lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2016.
- Kupiainen, Reijo 2017. *Lukutaidon jälkeen?* Teoksessa *Kehittämisen palat, yhteisöjen salat: Näkökulmia koulutukseen ja kasvatukseen*. Korhonen, Annala, Pulju (toim.). Tampere University Press. 205–218.
- Kupiainen, Reijo – Kulju, Pirjo – Mäkinen, Marita 2015. *Mikä monilukutaito?* Teoksessa *Monilukutaito kaikki kaikessa*. Kaartinen, Tapani (toim.). Tampereen yliopiston normaalikoulu. 13–24.
- Leino, Kaisa 2016. *Monipuolinen verkkotekstien käyttö tukee tekstitaitoja*. Teoksessa *Monilukutaitoa digiaikaan – lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2016.
- LOPS = Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015.
https://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf
- LOPS luonnos = Lukion opetussuunnitelman perusteiden luonnos 2019.
https://beta.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteiden_luonnos_14_032019_1.pdf
- Luke, Carmen 2000. *Cyber-schooling and technological change. Multiliteracies for new time*. Teoksesta Bill Cope ja Mary Kalantzis. *Multiliteracies – Literacy Learning and the Design of Social Futures*. 69–91.
- Luukka, M.-R. 2013. *Opetussuunnitelmat uudistuvat: tekstien lukijasta ja kirjoittajasta monilukutaituriksi*. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*. 4(5).
Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2013/opetussuunnitelmat-uudistuvat-tekstien-lukijasta-ja-kirjoittajasta-monilukutaituriksi>
- Marenzi, Ivana 2014. *Multiliteracies and E-Learning 2.0*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.

- Mertala, Pekka. 2018. *Lost in translation? Huomioita suomalaisten opetussuunnitelmien monilukutaitokäsitteen tutkimuksellisista ja pedagogisista haasteista*. Media & viestintä 41:1. 107–116.
- POPS = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.
https://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Pönkä, Harto. 2016. *Monilukutaito ja sosiaalinen media opetuksessa*. Teoksessa Monilukutaitoa digiaikaan – lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2016.
- Räsänen, Marjo. 2015. *Visuaalisen kulttuurin monilukukirja*. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu.
- Sang, Yuan. 2017. *Expanded Territories of “Literacy”: New Literacies and Multiliteracies*. Journal of Education and Practice. Numero 8. 16–19
- Seta – Sukupuolen moninaisuus. [Viitattu 23.12.2018.] Saatavissa:
<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/>
- The New London Group 1996. A pedagogy of multiliteracies. Harvard Educational Review 66:1. 60–92
- Ylioppilastutkintolautakunta. *Äidinkielen lukutaidon kokeen koekohtaiset sisältökuvaukset*, syksy 2018. (=LKS 2018) [Viitattu 15.2.2019.] Saatavissa:
<https://drive.google.com/file/d/1KuLHaBrascjdpFgmq1VZfdg5abkmXkKA/view>
- Ylioppilastutkintolautakunta. *Äidinkielen lukutaidon kokeen koekohtaiset sisältökuvaukset*, kevät 2019. (=LKS 2019) [Viitattu 23.3.2019.] Saatavissa:
<https://drive.google.com/file/d/1MZogE8nk65VTMfBzgi-rOjZ6Rh93UB12/view>
- Ylioppilastutkintolautakunta. *Äidinkielen lukutaidon koe 17.9.2018*. [Viitattu 15.2.2019] Saatavissa:
https://yle.fi/plus/other/2018_sysy_yo/A_X-fi/index.html (liite 1)
- Ylioppilastutkintolautakunta. *Äidinkielen lukutaidon koe 12.3.2019*. [Viitattu 20.3.2019] Saatavissa:
<http://yle.fi/plus/abitreenit/2019/kev%C3%A4t/AX-fi/index.html> (liite 2)
- Ylioppilastutkintolautakunta. *Äidinkielen digitaalisen kokeen määräykset*. [Viitattu 19.5.2019] Saatavissa:
https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli_digitaalinen_koe.pdf

LIITE 1: Äidinkielen lukutaidon koe syksy 2018

Lukutaidon kokeessa vastataan kahteen tehtävään, joista toinen on osasta I ja toinen osasta II. Kummassakin osassa on kaksi vaihtoehtoista tehtävää. Huomaa, että tehtävä voi olla kaksiosainen. Joka tehtävästä voi saada 30 pistettä. Jos tehtävä on kaksiosainen, sen toisesta osasta voi saada 12 pistettä ja toisesta osasta 18 pistettä. Kokeen enimmäispistemäärä on 60 pistettä.

OSA I: Asia- ja mediatekstit

Vastaa joko tehtävään 1 tai 2. Kummastakin voi saada 30 pistettä.

1. Miten piimää myydään? (aineistona video; kaksiosainen tehtävä)

1.1. Analysoi mainoksessa (aineisto 1. A) käytettyjä mainonnan keinoja. Vastauksen sopiva pituus on noin 3 500 merkkiä. (18 p.)

1.2. Analysoi mainoksen (aineisto 1. A) nais- ja mieskuvaa. Vastauksen sopiva pituus on noin 2 000 merkkiä. (12 p.)

2. Puhe vastavalmistuneelle (aineistona äänitallenne ja kirjoitettu teksti)

Kuuntele Juha Hurmeen radiossa esittämä kolumni *Puhe valmistuville* (aineisto 2. A). Analysoi ja arvioi kolumniin sisältyvää puhetta, joka alkaa sanoilla ”Onneksi olkoon”. Voit käyttää apuna kolumnin kirjoitettua versiota (aineisto 2. B). Vastauksen sopiva pituus on noin 5 000 merkkiä. (30 p.)

OSA II: Kaunokirjalliset ja muut fiktiiviset tekstit

Vastaa joko tehtävään 1 tai 2. Kummastakin voi saada 30 pistettä.

3. Novelli eräästä perheestä (aineistona kirjoitettu teksti)

Analysoi ja tulkitse George Saundersin novellia *Oksat* (aineisto 3. A). Vastauksen sopiva pituus on noin 5 000 merkkiä. (30 p.)

4. Räppi ja runo (aineistona äänitallenne ja kaksi kirjoitettua tekstiä; kaksiosainen tehtävä)

4.1. Poimi Pyhimyksen räpistä (aineistot 4. A ja 4. B) runoudelle tyypillisiä piirteitä ja anna niistä esimerkit. Vastauksen sopiva pituus on noin 2 000 merkkiä. (12 p.)

4.2. Vertaile Pyhimyksen räpin (aineistot 4. A ja 4. B) ja Heli Slungan runon (aineisto 4. C) sisältämiä ikääntymisen kuvauksia. Vastauksen sopiva pituus on noin 3 500 merkkiä. (18 p.)

LIITE 2: Äidinkielen lukutaidon koe kevät 2019

Lukutaidon kokeessa vastataan kahteen tehtävään, joista toinen on osasta I ja toinen osasta II. Kummassakin osassa on kaksi vaihtoehtoista tehtävää. Huomaa, että tehtävä voi olla kaksiosainen. Joka tehtävästä voi saada 30 pistettä. Jos tehtävä on kaksiosainen, sen toisesta osasta voi saada 12 pistettä ja toisesta osasta 18 pistettä. Kokeen enimmäispistemäärä on 60 pistettä.

OSA I: Asia- ja mediatekstit

Vastaa joko tehtävään 1 tai 2. Kummastakin voi saada 30 pistettä.

1. Työpaikkailmoitukset vertailussa (aineistona kirjoitettu teksti ja video)

Tutustu kahteen työpaikkailmoitukseen (aineistot 1. A ja 1. B) ja vertaile niiden keinoja houkuttaa työnhakijoita. Vastauksen sopiva pituus on noin 4 500 merkkiä. (30 p.)

2. Uutinen Kiira-myrskystä. Tutustu Kiira-myrskystä kertovaan uutiseen. (kaksiosainen tehtävä, aineistona video)

2.1. Analysoi Kiira-myrskyä käsittelevän uutisen (aineisto 2. A) kerrontaa ja rakennetta. Vastauksen sopiva pituus on noin 3 000 merkkiä. (18 p.)

2.2. Arvioi lähteiden käyttöä uutisessa (aineisto 2. A). Vastauksen sopiva pituus on noin 2 000 merkkiä. (12 p.)

OSA II: Kaunokirjalliset ja muut fiktiiviset tekstit

Vastaa joko tehtävään 3 tai 4. Kummastakin voi saada 30 pistettä.

3. Miten pelon ilmapiiri syntyy? (30 p.) Analysoi tapoja, joilla pelon ilmapiiriä luodaan Tove Janssonin *Kesäkirja*-romaanin luvussa *Kummitusmetsä* (aineisto 3. A). Vastauksen sopiva pituus on noin 4 500 merkkiä.

4. Kaksi Saarijärven Paavaa. Tutustu J. L. Runebergin runoon (aineisto 4. A) ja Mauri Kunnaksen kuvakirjan katkelmaan (aineisto 4. B).

4.1. Analysoi Saarijärven Paavon (aineisto 4. A) henkilökuvaa. Vastauksen sopiva pituus on noin 2 000 merkkiä. (12 p.)

4.2. Analysoi keinoja, joilla Runebergin runo on kohdennettu lapsilukijoille kuvakirjassa (aineisto 4. B). Vastauksen sopiva pituus on noin 3 000 merkkiä. (18 p.)